

Відділ обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування

Віра Солук

завідувач відділу обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування ЛННБУ ім. В. Стефаника

Про історію одного з найстаріших та найбільших за обсягом фондів відділів; подано його коротку історію: від відділу концентрації та обміну — до відділу обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування; описано умови формування його фондів, методи роботи з ними; зайдано основні (і не тільки) персони, які мали вплив на розвиток.

Ключові слова: історія відділу, відділ обмінно-резервних фондів (ОРФ), основні персони.

The article focuses on key moments in the history of one of the oldest and largest of his holdings Department of L'viv V. Stefanyk National Scientific Library of Ukraine: from Department of the Concentration Holdings and the Exchange to the Department of the Exchange-Reserve Holdings and the retrospective recruitment. History and conditions of the formation of holdings, methods of work with them at various stages of the Department activity are described. In this article were mentioned main persons who had been affecting on the work direction of the Department.

Keywords: history of the Department, the Department of the Exchange-Reserve Holdings and the retrospective recruitment, main persons.

Об истории отдела, одного из наиболее старых и больших по объему фонда; подается его краткая история: от отдела концентрации и обмена — к отделу обменно-резервного фонда и ретроспективного комплектования; описаны условия формирования его фондов, методы работы с ними на разных этапах деятельности; упоминаются главные (и не только) персоны, оказавшие влияние на развитие этого структурного подразделения.

Ключевые слова: история отдела, отдел обменно-резервных фондов (ОРФ), главные персоны.

Відділ обмінно-резервних фондів (далі ОРФ) — один з найстаріших у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника, має непросту і цікаву історію. Створений у

буремні сорокові роки минулого століття, підрозділ багато в чому повторив перипетії і самої бібліотеки.

Хоча фонди відділу налічують до 2 млн. од. зб., тобто, становлять вагому частку фонду бібліотеки в цілому, однак власне історія створення відділу обмінно-резервних фондів та його подальшої діяльності не є достатньо вивченою. Певною спробою заповнити цю прогалину була стаття В. Солук у збірнику «Бібліотеки на західноукраїнських землях XVIII–XX ст.» [3, с. 113-123].

Перші згадки про відділ концентрації (саме так називався ОРФ) знаходимо у звіті про роботу бібліотеки за 1939 р., де подається, зокрема, і звіт про виконану роботу у відділі концентрації без жодних згадок про його штат чи керівника (лише перелік виконаних робіт) [10]. Загалом у документі сам процес концентрації згадується як одне з основних завдань, що стоїть перед Заведенням [або Комбінатом] «Оссолінеум» — «...збирати стародруки, цінні збірки, що, на жаль, останньо в часі перехідного хаосу гинули» [в печах або через негоду]. Також із звіту можна зрозуміти, що концентрацією займалися різні відділи установи, в т. ч. комплектування, відділ української літератури, бібліотека «Народного Дому», єврейський відділ та ін. [12, арк. 15, 27, 51, 52, 54].

Вже на початку 1940 р., після створення Львівської філії Бібліотеки АН України, на базі десятків книгозбірок різного підпорядкування (інституційних, монастирських, товариств різного профілю, приватних і т. д.) до бібліотеки було зведено велику кількість видань, які склали у різні приміщення бібліотеки (вул. Оссолінських, 2; Чарнецького, 24; Баворовського, 2; Різницька, 5 — [Каліча, 5?]) [27, арк. 55]. Натомість М. Матвіюв, як основну адресу, вказує будинок на вул. Оссолінських, 11 (тепер — Стефаніка, 11) — колишнє приміщення Видавництва Оссолінеум, т. зв. Сапежинська кам'яниця [70, с. 79] та частково головне приміщення установи. До фондів відділу (за версією М. Матвіюва) ввійшли: незаінвентаризовані збірки Оссолінеуму в кількості близько 150 тис. од., в т. ч. всі періодичні видання — передвоєнні обов'язкові примірники та дублети в кількості близько 40 тис. од.; книгозбірки, віддані на депозитне зберігання до Оссолінеуму восени і взимку 1939 р.; частина дублетів НТШ; збірки приватних осіб та інституцій, що вважалися як «безгосподарські» і звозилися до бібліотеки з метою збереження; незаінвентаризовані збірки інших

бібліотек, які ввійшли до складу Львівської філії Бібліотеки АН України [70, с. 79]. Таким чином було нагромаджено величезні за обсягом масиви літератури і утворення підрозділу, який безпосередньо займався б первинним сортуванням та опрацюванням зібраного, стало вкрай необхідним. Ці завдання власне і мав виконувати відділ концентрації. Крім того, принципове значення на той час мала й ідеологічна оцінка кожної одиниці зберігання згідно з панівною «правильною» радянською ідеологією. І хоча основну функцію політичної цензури виконував організований улітку 1940 р. при Львівській філії Бібліотеки АН УРСР спеціальний підрозділ-«спецфонд» (розформований лише в 1991–1993 рр.), первинні цензурні функції покладалися і на відділ концентрації. До речі, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського подібна структура функціонувала ще з тридцятих років [9].

У червні 1940 р. була укомплектована перша бригада «концентраторів» з 14 чоловік. Це були договірники: *А. Брат, І. Вайнлез, Г. Грін, А. Заленська, Ф. Лютманова, А. Зейнфельд, Д. Кенігсберг, Р. Услін, М. Губер, С. Гурвіц* та ін. [24, с. 373]. Праця цієї бригади заклала підвалини майбутнього підрозділу.

У наказі директора по бібліотеці № 74 за 1940 р. [27, арк. 109] говориться, що необхідно «відділити роботу по розборі і опрацюванні звезених фондів в склад відділу комплектування в окремий відділ обміну, обмінного фонду і первісного опрацювання концентрованих фондів, на чолі якого поставити тов. В. Ольшевича зі ставкою 720 карб. на місяць починаючи з 2.IX-40 р.». (У документах фігурує переважно назва «відділ концентрації» або «обміну та концентрації», М. Матвіюв подає ще назву «Відділ обміну та початкового опрацювання зібраних фондів» [70, с. 79]).

Основним завданням новоствореного відділу концентрації було вишукування у Львові та провінції книжкових збірок, «... якими ніхто не опікувався. Були це книжки деяких зліквідованих установ, монастирів і приватних людей, які перед війною або за війни полишили свої мешкання або в кінці були вимушені опустити Львів» [13]. В результаті такої концентрації було накопичено приблизно 750 тис. книжок, «а була би дала і 100 % більше, якби комунікаційні умови були ліпшими». На той час було складено опис 92-х бібліотек з провінції [13]. М. Матвіюв зазначає, що збірки з польськими провінціями в основному скеровувалися

до відділу концентрації на вул. Оссолінських, 11. Українські ж бібліотеки одразу скеровувалися до відділу української літератури (колишньої бібліотеки НТШ) [70, с. 90]. Наприкінці цього ж 1940 р. вказувалось, що «група обміни є доперва в зачатках організації. Немає ще окремого поміщення ані персоналу. Лише від листопада один працівник зачав вступні праці в організації цього відділу ...» [13].

Першим завідувачем відділу став *Вацлав Ольшевич**. Визначний вчений, доктор суспільних та адміністративних наук, бібліотекар із великим стажем роботи, бібліограф, краєзнавець. Дату призначення на посаду В. Ольшевича, а саме 27 липня 1940 р. [див. автобіографію], можна вважати найбільш достовірною датою заснування відділу концентрації [41]. У відділі працювали: *Р. Лютман і Й. Пельц* [70, с. 89], а також *Ш. Вдовинський, Г. Ваксман, Зейнфельд, Д. Бандрівська, Шмелер, П. Хитра* [27].

* **Ольшевич Вацлав Адольфович** (1888 р. н., Варшава – ?). Поляк. Закінчив Вищу школу суспільних наук у Парижі та Брюссельський Інститут (факультет суспільних наук). Доктор суспільних і адміністративних наук. Володів французькою, англійською, німецькою, італійською мовами. У 1910–1912 рр. — молодший науковий бібліотекар Паризького філіалу Бібліотеки Польської Академії Наук; 1912–1915 рр. — бібліотекар Публічної Бібліотеки (м. Закопане); 1916–1918 рр. — бібліотекар Бібліотеки Красінських; у 1918–1924 рр. — бібліограф і консультант із статистики Бібліотеки Депутатського Стану (Варшава); 1924–1938 рр. — керівник статистики і бібліограф Спілки Польської Металургії. З 1940 р. працює у відділі комплектування і концентрації Львівської філії БАН, з липня 1940 р. очолює новостворений відділ концентрації та обміну. На бібліотечних курсах з підвищення кваліфікації читав лекції з бібліотечного комплектування. В автобіографії Ольшевич пише, що «...во время немецкой оккупации я продолжил работать в библиотеке с перерывом из-за глазной болезни». З 1944–1945 рр. [згідно з різними документами] — завідувач відділу обслуговування читачів. У 1950 р. офіційно звільнений з посади бібліографа за скороченням штатів, хоча насправді був звільнений з політичних мотивів.

В. А. Ольшевич провадив велику наукову роботу. Був членом Правління Інституту Досліджень Сілезії. Друкувався у польських наукових журналах (з питань бібліографії, бібліотекознавства, краєзнавства, історії Польщі, особливо Сілезії). Працював над темою «Бібліографія та історичне краєзнавство у XIX ст.» [41].

У цей час працівники відділу виконували первинне сортування та опрацювання нагромаджених видань, які пізніше скеровувалися у фонди відповідних відділів та кабінетів бібліотеки. В основні фонди вибирали по 1-2 примірники, решта видань залишалася у фонді відділу концентрації (як правило, починаючи з третього примірника). Відбір здійснювався згідно з «Положенням про комплектування загального книгосховища, відділів та кабінетів бібліотеки за 1940 р.» [52].

У процесі роботи з фондами концентрації було виявлено велику кількість дублетної літератури, тому постало питання про обмін з іншими бібліотеками та установами (4-5 примірниками). Причому, у тогочасній документації наголошувалось, що з метою зміцнення обліку руху фондів у відділі концентрації необхідно складати сумарні акти з зазначенням характеру надбань на всі книжкові надходження. «Всі переброски з відділу концентрації так само списувати сумарно» [28].

У планах роботи бібліотеки на 1941 р. у пунктах 5-7 передбачено: «зорганізувати фонди, призначені до обміну і зладити їх картотеку. Потрібно знайти на це приміщення; вислати книжки з обмінного фонду тим бібліотекам, від котрих ми отримали книги; щомісяця виготовляти списки нових книжок до обміну» [58]. Тобто, наголошувалось на повноцінній роботі з обмінним фондом відділу концентрації і бібліотеки в цілому. Однак, жодних даних про те, якими саме виданнями обмінювалася бібліотека віднайти не вдалось, є лише згадки про партнерів з обміну або цифри у звітах. Наприклад, у звіті відділу про роботу за 1939 р. вказано, що з обмінного фонду було вислано книжки до Державного Університету в Москві; Ермітажу в Ленінграді; Державного Інституту історії в Києві, а також приватним особам: проф. Чернобаєву (Ленінград) і проф. Благому (Москва) [10]. А у звіті за 1-й квартал 1941 р. читаємо, що: «того місяця вислано до Наукової бібліотеки ім. Горького МДУ в Москві Н.Т.Ш. і Оссолінеум разом 492 томів ...» [11]).

У 1941 р. було не тільки розпочато обмін з різними інституціями, але й сам обмінний фонд впорядковано за алфавітом і створено алфавітний каталог на нього. У відділі концентрації були організовані сховища (магазини): унікатів (1-х примірників);

дублетів (резервні примірники) та обмінного фонду (багатопримірникові) [11]. Напередодні війни у відділі працювали: бібліотекарі *Й. Пельц, Р. Лютман, А. Брат, Ш. Вдовинський*.

На час німецької окупації Львівську філію було зліквідовано, вона увійшла до складу єдиної Staatsbibliothek Lemberg. Прийшла нова влада і почалися нові «порядки» — неприкриті пограбування найціннішої частини фондів бібліотеки [5].

У 1944 р. після відступу німецьких військ зі Львова, бібліотеці було відновлено її академічний статус. Однак умови праці були вкрай важкими. Головний корпус бібліотеки на вул. Оссолінських, 2 (тепер Стефаніка, 2) був сильно пошкоджений під час артилерійських обстрілів: «дах поціраваний, вікна позабивано, двері позлітали з завес» [65], що надзвичайно ускладнювало роботу, особливо в зимовий період.

У перші післявоєнні роки, хоча відділ концентрації й відновив свою діяльність, знаходимо лише поодинокі відомості про підрозділ. У тому ж річному звіті йдеться, що відділ концентрації входить до складу II-го сектору (польського), яким керував доктор М. Гембарович. І більше жодних згадок. В архівних документах за 1945 р. під грифом «Відділ обміну та концентрації» на 21 аркуші фігурує «Список книг, які були втрачені в період Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.), складений в 1945 р.» [69]. За 1946 р. знаходимо «Нумерний каталог книжок, висланих в ПНР в 1946 р.» [34]. До речі, у цьому документі на 501-й сторінці перераховано лише інвентарні чи топографічні номери вивезених видань. Жодної іншої інформації про автора, назву, вихідні дані не подано. Серед архівних документів післявоєнного періоду зберігається також «Акт передачі музею Театрального мистецтва у Києві театральних фотографій та афіш» від 30.10.1946 р., що свідчить про передачу фондів, яку здійснювали працівники відділу обміну та концентрації [1].

Роботу відділу концентрації довелось розпочинати наново; вже опрацьовані перед війною видання виявилися змішаними з неопрацьованими. Крім того до бібліотеки, а, отже, і до відділу, знову почали надходити масиви літератури з ліквідованих бібліотек та приватних колекцій. Крім впорядкування фондів, які вдалося врятувати від воєнного лихоліття, розбору та сортування

новопривезених видань, розпочалося широкомасштабне пограбування — вивезення найцінніших видань до Москви, Польщі, Києва, бібліотек інших міст. У тогочасних різних публікаціях говориться про паритетний обмін між бібліотеками, але до нас, в основному, потрапляв обов'язковий примірник, що характеризувався великою тиражністю і, звичайно, певним ідеологічним забарвленням. Вивозилися ж унікальні видання, стародруки, рукописи, якими могла б гордитися будь-яка бібліотека світу [5, с. 153-158].

До відбору літератури, призначеної до вивезення, залучалися працівники різних підрозділів бібліотеки, в тому числі і відділу концентрації. Виконання інших планових процесів було призупинено або дуже сповільнилося. Акції передачі літератури проводилися згідно з розпорядженнями керівних органів СРСР та УРСР. Так, за розпорядженням голови Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущова від 28 липня 1945 р. було створено міжвідомчу комісію для відбору і вивезення історичних та культурних цінностей до ПНР, т. зв. «дару». Механізм і критерії відбору видань, шляхи (легальні і не дуже) передачі їх польській стороні та інші нюанси детально висвітлено у монографії М. Матвіюва [70, с. 284-320]. Поповнення фондів Фундаментальної бібліотеки суспільних наук АН СРСР за рахунок раритетів Львівської філії Бібліотеки АН здійснювалося згідно з розпорядженням Президента АН УРСР О. Богомольця [5, с. 155]. Про вивіз літератури йдеться й у згаданому раніше річному звіті Львівського філіалу за 1945 р. [65, с. 9]. Перед інституцією, навіть в умовах повоєнної розрухи, було поставлено завдання до кінця цього ж 1945 р. «вигортувати з бібліотечного фонду 50 000 томів книжок до Польщі, 10 000 томів до Москви». Однак через руйнацію бібліотечних приміщень ці роботи в цьому напрямі відбувались у сповільненому темпі [65, арк. 1].

У 1946–1947 рр. згідно з постановою Ради Міністрів УРСР до ПНР було передано 217 489 книг, 42 606 стародруків та 7 041 рукопис. Така політика тривала десятиліттями [8].

Треба також зазначити, що на успішне виконання згаданих акцій великий вплив мав і національний склад працівників бібліотеки (в т. ч. і відділу концентрації), що залучалися до відбору видань, які призначались до передачі в інші установи. Так серед них було багато бібліотекарів польського походження, які пізніше частково

виїхали до Польщі. Коли за розпорядженням М. Горбачова у 1987 р. здійснювалася остання передача видань до Польської Республіки, польські представники мали вже наперед складені списки літератури, яку вони вимагали передати до ПНР. І лише за часів директора Л. І. Крушельницької цю ганебну практику було припинено. Крім цього, у післявоєнний період з метою «покращення» кадрового складу до бібліотеки приїхали працівники з Радянської України, часто без відповідної освіти, однак ідеологічно «підковані». Звичайно, їм також була байдужа доля львівських скарбів.

Але повернімося до історії відділу концентрації. В обмінний фонд надходили п'яті та подальші примірники. Обмін з іншими бібліотеками, особливо із закордонними (крім згаданих вище акцій), здійснювався мультиплетами із цього ж фонду. Відсутні видання, виявлені під час звірки на дублетність, передавалися на опрацювання і поповнення діючих фондів бібліотеки.

Як і раніше, актуальним було питання про окреме приміщення для фондів відділу. Фонди відділу концентрації зберігалися здебільшого у непристосованих, тісних, вологих та неопалених приміщеннях, розкиданих у різних частинах міста: «приміщення для розбору фондів концентрації відсутні, а приміщення книгосховищ концентрації не пристосовані для схорони літератури». Зокрема, на вул. Стефаника, 2 «концентрація знаходиться частково у загальному книгосховищі, частково у підвалах, на сходах та коридорах»; вул. Радянська, 24 «...у двох кімнатах півпідвалу і двох кімнатах першого поверху. Приміщення півпідвалу задовільне, на першому поверсі — грибок і взагалі потрібен ремонт»; вул. Лисенка, 14 «концентрація у підвалі, де ще не встановлені стелажі. Приміщення відремонтоване»; вул. Стефаника, 11 «приміщення устатковане для охорони, придатне за виключенням однієї кімнати в гаражі, де знаходиться періодика. В цьому приміщенні літературу схоронювати не можна» [15]. На засіданні Президії АН УРСР піднімалося питання [61] про необхідність виокремити всю непотрібну, застарілу, непрофільну літературу в обмінний фонд, який має бути розставлений за алфавітом в окремому приміщенні.

У 1946 р. для відділу концентрації та обміну було виділено приміщення колишнього (на той час) монастиря оо. василіан на

вул. Хмельницького, 36, яке стало своєрідною «розподільчою базою» бібліотеки. Видання розмістили у сімнадцяти кімнатах, а також приблизно 20 тис. прим. у прибудовах та на горищі. Про умови «зберігання» літератури красномовно свідчить цитата із звіту про роботу бібліотеки за 1946 р.: приміщення «було ціле завалене літературою із різних ділянок знання і різними мовами. Цю літературу, звалену на купи без ніякого порядку, разом із склом і сміттям, треба було перш за все розібрати і хоч тимчасово впорядкувати» [14]. Власне в таких умовах доводилося працювати співробітникам відділу концентрації, причому переважно в кількості одного-двох чоловік. Звичайно, їм допомагали також бригади, до складу яких входили працівники з інших відділів бібліотеки.

Перед працівниками відділу стояло першочергове завдання — сортування фондів концентрації. Із законсервованих у попередні роки книгозховищ відбиралися видання для поповнення фондів відділів та кабінетів бібліотеки, в тому числі — технічна, релігійна, історична, сільськогосподарська, медична та інша спеціалізована література. Відсортовували також періодичні видання, стародруки, словники, бібліографічні видання, літературу з бібліотекознавства, музикознавства, мистецтвознавства, нотні видання і т. д. Літературу також розділяли за мовною ознакою. Окремо формувався масив літератури радянського періоду, видання єврейською мовою. Решта ж поступала у продаж або передавалася до фондів відділу концентрації та обміну (те, що не підлягало продажу) [51].

Лише у 1946 р. до різних відділів бібліотеки було передано 1 442 книги, а до львівських академічних установ та бібліотеки АН УРСР у Києві — 1 280 друк. од. Паралельно вилучалася література для списання на макулатуру та для передачі у спецфонд. Однак, вже наступного, 1947 р., вперше постало питання про виселення фондів концентрації із приміщення на вул. Хмельницького, 36, де на той час знаходилося понад 400 тис. вже переважно опрацьованих та розміщених на стелажах видань. Тоді згадане приміщення вдалося відстояти, а у проєкті Плану роботи філіалу бібліотеки на 1947–1950 рр. навіть передбачалося, що власне будинок «... при вул. Хмельницького, 36 (бувний монастир Василян)

містить відділ дублетів та обмінного фонду», тобто відділ концентрації [53, арк. 1].

Та вже у 1948 р., згідно з постановою Львівського обкому КП(б)У, було видано наказ уповноваженого Львівських установ АН УРСР тов. Дудняка про звільнення протягом кількох днів приміщень на першому поверсі колишнього монастиря і передачі їх під гуртожитки якогось ПТУ [29]. Жодні аргументації щодо історичного та культурного значення будівлі самого монастиря, пов'язаного з діяльністю першодрукаря Івана Федорова, не подіяли...

Розпочалися термінові роботи із звільнення приміщень. Вкотре розпланована робота згорталася. На той час (з 15 травня 1948 р.) відділ концентрації та обміну очолював *Отто Людвикович Пташек**. Було також зміцнено штат відділу шляхом переведення працівників з інших відділів: *Зиновій Іванович Курчаба*** , після звільнення з посади завідувача кабінету мистецтв і переведення на посаду

---

* **Пташек Отто Людвикович** (1921 р. н., м. Львів) в сім'ї службовців. Поляк. У 1939–1946 рр. навчався у Львівському педінституті на історичному факультеті. Володів німецькою, французькою російською та українською мовами. Член ВКП(б) з 1946 р. У 1944–1945 рр. воював (перекладач). У 1946–1947 рр. — заступник директора Будинку культури працівників науки та мистецтва; з вересня 1947 р. — директор цього закладу. Депутат райради. У Львівській науковій бібліотеці працював з травня 1948 р. «на посаді завідувача історичного відділу з одноразовим виконанням роботи відділу концентрації. За сумісництвом викладав у Львівському Технологічному інституті» [42].

** **Курчаба Зиновій Іванович** (1901 р. н., с. Неслухів Львівської обл.). Українець. Закінчив Львівський університет, магістр права. У Львівській науковій бібліотеці працював з 1944 р.: головний бібліотекар відділу комплектування; старший бібліотекар кабінету мистецтва; завідувач відділу мистецтва. З 11 червня 1948 р. — старший бібліотекар відділу опрацювання з виконанням (сортувальних) робіт у відділі концентрації; з 8.03.1949 р. працював на посаді старшого бібліотекаря відділу концентрації. 18.01.1950 р. — звільнений за власним бажанням як «неблагонадійний елемент» (потрапив, як і п. В. Ольшевич, під скорочення із скасуванням посади разом з групою бібліотечних спеціалістів (представників місцевого населення) згідно з наказом Уповноваженого Президії Академії наук УРСР по львівських установах АН УРСР від 19 січня 1950 р.) [42].

старшого бібліотекаря відділу опрацювання, опинився у відділі концентрації, в якому пропрацював до 1950 р.

Для переміщення фондів концентрації було виділено приміщення на вул. Жовтневій, 29 (тепер Дорошенка) та створено бригади з працівників різних відділів (загалом до 40 чол.). На допомогу завідувачеві О. Л. Пташеку було призначено, як більш досвідченого, *Р. Я. Луцка* — головного бібліотекаря відділу комплектування [25]. В цей період налагоджується співпраця між цими двома відділами у сфері книгообміну — складання інформаційних списків.

У 1949 р. О. Л. Пташек вперше уклав «Положення про відділ обміну та концентрації», в якому сформулював завдання відділу: «сортувати старі, неопрацьовані фонди бібліотеки — книжки, рукописи, графіка та інше з метою обслуговування магазинів бібліотеки і обмінного фонду». У положенні описано структуру відділу, який складався з трьох груп, що забезпечували виконання поставлених завдань:

- а) розбору, систематизації та алфавітизації;
- б) перевірки на дублетність;
- в) обмінного та резервного фонду [55].

У 1949 р. завідувачем відділу концентрації та обміну було призначено *Веніаміна Львовича Вулаха** і саме з цього часу в архіві нашої бібліотеки зберігаються плани і звіти про роботу підрозділу без прогалин [52].

---

* **Вулах Веніамін Львович** (1912 р. н., м. Володимир-Волинський Волинської обл.). Єврей. У 1930–1937 рр. — член Комуністичної партії Західної України. Володів німецькою, польською, староеврейською, російською, англійською мовами. 1931–1932 рр. — завідувач бібліотеки ім. Переца у Ковелі (Волинська обл.). У 1932–1936 рр. навчався у Варшавському університеті на математично-природничому факультеті; одночасно — консультант бібліотеки ім. Шолом-Алейхема (Варшава); у 1937–1939 рр. засуджений польською владою до чотирьох років ув'язнення за комуністичну діяльність. Закінчив Львівський університет. З 1946 р. працював у кабінеті єврейської літератури Львівської філії БАН. З 01.09.1949 р. очолив відділ концентрації та обміну. Голова профбюро бібліотеки. 09.03.1959 р. звільнений з посади у зв'язку з виїздом до ПНР [37].

У відділі на той час також працювали: *З. І. Курчаба, С. І. Курчаба, С. І. Гуменний та А. О. Дуркот*. Штат відділу було розширено через те, що за цим підрозділом були закріплені функції книгообміну, про що свідчить і його назва — відділ концентрації та обміну.

Основну увагу працівників відділу сконцентровано на організації обмінного фонду бібліотеки. Було відібрано 15 700 томів книг і 208 річників газет. Через книгообмін було відіслано 102 755 томів та 104 річники. Водночас, у фонд концентрації поступає велика кількість неопрацьованої літератури, виявленої у процесі впорядкування основних книгосховищ бібліотеки. Таким чином, на кінець 1949 р. відділ концентрації підготував до опрацювання 20 кубометрів (тодішня одиниця обліку) книжок з підвального приміщення під спецфондом на вул. Стефаніка, 2 [52].

Актуальною залишалася проблема із книгосховищами відділу, адже фонди розміщалися за різними адресами: вул. Хмельницького, 36 (перший поверх, що потребував ремонту); Радянська, 24 (тепер — Винниченка); Жовтнева, 24 (тепер — Дорошенка); Стефаніка, 2 та 11; Лисенка, 14; Бібліотечна, 2; пл. Ринок, 10.

У збереженій документації бібліотеки ... за 1949 р. говориться, що «приміщення для розбору фондів концентрації відсутні. А приміщення книгосховищ концентрації не пристосовані для схоронення літератури, а тому вона навіть не взята на попередній облік. В таких умовах гальмується підбір літератури для обмінного фонду і величезні багатства, які знаходяться в фондах концентрації залишаються недоступними для використання» [7, арк. 5].

У цьому ж документі вказується, що в результаті впорядкування «... з фондів великого книгосховища була перенесена вся неопрацьована література до відділу концентрації» [7, арк. 2], у сховищах відділу зберігаються такі видання: на вул. Хмельницького, 36 [без першого поверху] — 240 тис. т. дублетів «бувшого Народного Дому, книжки «Студіона», книжки греко-католицької Семінарії, фонди Василян та ін. За характером тут право, теологія, історія та художня література. Переважно гражданкою». Натомість у сховищі на вул. Стефаніка, 11 містилося 247 тис. т. — «концентрація чужоземними мовами з історії, права, художня література, періодика біля 100 тис. т., старі енциклопедії та словники» [7, арк. 13].

У 1950 р. у рамках подальшої реорганізації структури бібліотеки відділ концентрації було зліквідовано як окрему структурну одиницю і перетворено його у сектор обміну та резервних фондів у складі відділу комплектування. Завідувачем сектору залишився *В. Л. Вулах* [30]. Крім нього у секторі продовжували працювати *А. О. Дуркот* та *С. І. Курчаба*. Цього ж року для перевезення частини фондів концентрації було виділено декілька приміщень комплексу монастиря бернардинів [пл. Соборна].

Нерозібрані фонди концентрації набули таких розмірів, що на оплату робіт з їх сортування виділялися окремі кошти і були організовані спеціальні бригади, до яких, окрім позаштатних, залучалися і працівники бібліотеки. У травні 1951 р. Голова ради Львівського філіалу АН УРСР *Й. З. Штокало* за результатами перевірки роботи бібліотеки спеціальною комісією поставив перед адміністрацією книгозбірні термінове завдання — протягом місяця розібрати всі фонди концентрації, вмотивовуючи таке рішення тим, що література знаходилася у загрозливому стані: «звалена випадково і довільно штабелями в пивницях головного корпусу бібліотеки, нищиться від шкідливих умов зберігання, скільки її взагалі — ніхто відповісти не може» [62].

Працівники бібліотеки, які були включені до складу бригад з розбору літератури, звільнялися від виконання службових обов'язків за основним місцем праці. Головним критерієм відбору працівників були висока професійна кваліфікація та знання іноземних мов. Крім того, члени бригад мали бути політично «благонадійними» і надаватися до наукового перегляду літератури, а таких було мало [58].

У 1952 р. п'ять бригад позаштатних працівників (42 чол.) продовжили освоєння фондів концентрації у різних приміщеннях, в т. ч. у відділі рукописів, у сховищах на вул. Хмельницького, 36; вул. Стефаніка, 2; Лисенка, 14 і т. д. Роботи тривали з березня до кінця листопада. Бригадирами були призначені провідні спеціалісти бібліотеки: *О. Куц*, *Р. Луцик*, *Я. Роголя*, *З. Сакк*, *Т. Шутілова*. Загальне керівництво здійснював завідувач сектору обмінно-резервних фондів *В. Л. Вулах*.

Паралельно із первинним розбором літератури та її розподілом згідно із спеціалізацією різних бібліотечних підрозділів,

упродовж усього післявоєнного періоду бібліотечні працівники активно відсортовували видання для передачі до т. зв. відділу «спецфонду». Під керівництвом спеціально створеної комісії, до складу якої входили такі бібліотечні працівники як: М. Бідненко, В. Вулах, О. Кізлик, О. Куш, Р. Луцик, вилучалася література для списання на макулатуру, що часто мало катастрофічні наслідки для фондів бібліотеки в цілому. Окрім цього було виокремлено та заштабельовано т. зв. другорядні видання, в основному, релігійну літературу у кількості 150 тис. од. зб. [16].

Дивним видається факт, що на видання, які вилучали з фондів підрозділу, передавали в інші відділи, за обміном або списували на макулатуру («здавалися в утиль»), не оформляли жодних актів [принаймні в архіві ЛННБУ ім. В. Стефаника такі акти не збереглися, можливо, їх було знищено]. Фігурують лише цифрові показники у Звітах про роботу ... за відповідні роки. Вдалося виявити тільки акт від 17.12.1951 р. про передачу 569 од. зб. до кабінету марксизму-ленінізму [2]. Лише починаючи з 1963 р. було виявлено акти про передачі літератури в інші відділи бібліотеки, а також в інші установи (в період керування підрозділом Я. Роголі).

Серед архівних матеріалів знаходимо інформацію про те, що 1947 р. в бібліотечних приміщеннях було вилучено для здачі на макулатуру біля 150 тонн друкованої продукції, в основному — тиражі книг, «виданих українсько-німецькими націоналістами в період тимчасової німецької окупації Львова» [6].

Критерії вилучення видань для списання на макулатуру красномовно ілюструє лист тодішнього директора бібліотеки А. Одухи до уповноваженого Президії АН УРСР від 2 грудня 1949 р., в якому йдеться про виявлені в процесі розбору фондів концентрації 300 тис. примірників релігійної літератури і прохання про дозвіл на їхнє списання (а, отже, знищення) 180 тис. др. од. літератури, «яка складається з брошур, некомплектної та знищеної періодики низької якості та окремих дефектних творів» [25]. Звичайно, такі акції мали яскраво виражене ідеологічне підґрунтя боротьби з «націоналістичним» та релігійним «мракобіссям».

У звіті про роботу бібліотеки за 1951 р. [15] зазначається, що на макулатуру було списано 96 245 од. зб., в т. ч. релігійну літературу! Перелік вандалізму можна продовжувати ...

Про механізм відбору видань до «спецфонду» детально описано у публікаціях Л. Кусий «Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953)» [23]. Варто зазначити, що під час розбору видань виникло принципове питання «чи передавати у діючі фонди всю літературу, відсутню в них з огляду на завдання наукової бібліотеки, чи, враховуючи брак місця у сховищах, передавати лише найбільш цінну літературу за методом закупівлі у торзі» [57]. До речі, ця проблема не втратила своєї актуальності і тепер.

У 1951 р. через зменшення фінансування на придбання нових надходжень перед бібліотекою і тодішнім сектором концентрації було поставлено завдання збільшити чисельність загальних фондів за рахунок передачі видань із фондів сектору концентрації. Причому, у річному плані роботи бібліотеки на 1951 р. зазначається, що для відділів комплектування та опрацювання робота з фондами концентрації є значно трудомісткішою, ніж з новою літературою. Підіймалося навіть питання опрацювання окремих спеціальних норм, пристосованих для роботи з такими виданнями [66]. Вже у звіті ... за 1951 р. зазначено, що «повністю закінчено первісну розбірку фондів ...» [15], водночас активізувалася робота з обмінним та резервним фондами.

З 1953 р. працівники сектору залучалися до переінвентаризації і рекаталогізації літератури, що розпочалася в бібліотеці через невідповідність між інвентарними книгами та фондами, спричиненою часто неконтрольованою передачею великої частини видань в інші установи, в основному, до Польщі. Однак, справжньою причиною переінвентаризації та рекаталогізації були ідеологічні «чистки» фондів.

З червня 1953 р. у секторі залишилося лише двоє працівників (разом з завідувачем), А. О. Дуркота було призначено вченим секретарем бібліотеки. Тому робота сектору в основному зосередилася на виконанні внутрішніх процесів: створенні різних каталогів, впорядкуванні та консервації фондів, обміні. Тоді ж розпочалася робота із звірки видань на дублетність. Активно освоювалися приміщення в монастирі бернардинів. Лише за 1956 р. до сховища на пл. Соборній було вивезено більше 10 тис. од. зб. [64].

Однак у 1958 р. вже налагоджену роботу працівників сектору в черговий раз було зупинено: частину приміщень, де знаходилося майже 15 тис. розсортованих та впорядкованих видань, треба було

звільнити для передачі Центральному державному історичному архіву у Львові.

У березні 1959 р. В. Л. Вулах виїхав до Польщі, а підрозділ очолив *Я. В. Роголя**.

Цього ж року «бібліотека одержала дозвіл на використання під книгосховище колишнього костелу Єзуїтів» [4]. У 1960 р. розпочалося масштабне переміщення фондів сектору концентрації, у якому працювало лише двоє співробітників: *Я. В. Роголя*, який одночасно керував загальнобібліотечною роботою з переінвентаризації, та бібліотекар *М. В. Курчаба*, яка навіть не мала вищої освіти. Звичайно, справитися з завданням такого обсягу їм було не під силу, тому до перенесення літератури залучалися позаштатні працівники [20]. На початок 1961 р. було переміщено понад 200 тис. од. зб., в т. ч. 40 тис. з приміщення на вул. Радянській, 24 [тепер Винниченка] і 70 тис. — з вул. Хмельницького, 36; впорядковано близько 110 тис. од. зб. Однак завдання, поставлене перед сектором, — «закінчити роботу по переміщенню резервно-обмінних фондів в приміщення по вул. Театральній з метою підготовки місця в центральному будинку бібліотеки для розташування нових надходжень» виконати не вдалося. У підвалі під відділом «спецфонд» та на сходах між кімнатами № 35 та № 101 все ще «зберігалася» література [17]. Власне ця література та фонди з «великого книгосховища» на вул. Стефаника, 2 у кількості 194 тис. була перевезена у 1962 р. на вул. Театральну [21].

Обсяг роботи з фондом концентрації був такий великий, що у 1963 р. було створено дві бригади з працівників бібліотеки для надання допомоги сектору. Крім трьох постійних працівників: *Я. Роголі, М. Курчаби, І. Сидорак*, бригада з семи чоловік займалася

* **Роголя Ян [Іван] Владиславович** (1904 р. н., с. Бічку Станіславівської обл.). Поляк. У 1927–1933 рр. навчався у Львівському університеті (гуманітарний факультет). Володів російською, німецькою, польською, українською, французькою, латинською мовами. У 1933–1938 рр. працював учителем у Тернополі; з 04.05.1942 р. до 07.1944 р. — бібліотекар у II відділі Staatsbibliothek Lemberg. З липня 1944 р. — бібліотекар газетного відділу, а з 1951 р. — старший бібліотекар відділу «спецфонд» Львівської бібліотеки АН УРСР. 16.03.1959 р. переведений на посаду завідувача сектору концентрації. 01.08.1976 р. звільнився у зв'язку з виходом на пенсію [43].

переміщенням та впорядкуванням фонду. Ще четверо працівників впорядковували лише газети [22].

Фонди концентрації постійно поповнювалися за рахунок т. зв. «відсіву» поточних надходжень бібліотеки, видань інших львівських академічних установ, дублетних примірників, які виявляли працівники під час переінвентаризації діючих фондів, а також виданнями, отриманими з різних бібліотек країни, та інших джерел.

Уже в другій половині 60-х рр. фонди концентрації налічували понад мільйон примірників, але через нечисельність працівників сектору (переважно 2-3 особи) робота проводилася вибірково: у першу чергу відсортовували рідкісні видання, стародруки та іншу спеціалізовану літературу, яку передавали у відповідні відділи бібліотеки. Книгообмін у ці роки був дуже незначним. І, як вже зазначалося, починаючи з 1963 р., передачу видань в інші відділи бібліотеки та в інші установи, почали оформляти актами, вона стала впорядкованішою, про що свідчать записи у Книзі обліку літератури, переданої в інші відділи бібліотеки (зберігається в архіві ЛННБУ ім. В. Стефаника), [67] (в основному до спецфонду, відділів рідкісної книги та рукописів).

У червні 1968 р. на базі сектору обмінного та резервного фондів відновив свою діяльність відділ резервних та обмінних фондів. На посаду завідувача реанімованого відділу було призначено його колишнього працівника, вченого секретаря бібліотеки у 1953–1968 рр., *А. О. Дуркота**. Крім нього на той час у відділі

---

* **Дуркот Анатолій Олександрович** (1914 р. н., с. Яворки Краківського воєводства, Польща). «Русский» [згідно із записом в особистому листі]; володіє польською, російською, українською, латинською, німецькою мовами. 1934–1938 рр. — навчався у Львівському університеті ім. Я. Казимира на юридичному факультеті; 1952–1953 рр. — закінчив вечірній університет марксизму-ленінізму. У 1939–1942 рр. — приватний учитель; 1942–1943 рр. — секретар-«счетовод» в Райспоживспільці; 1943–1944 рр. — вчитель Народної школи на території Польщі. Після виселення до СРСР у 1945–1948 рр. — касир-«счетовод» у різних організаціях Львова. З лютого 1949 р. зачислений на посаду технічного бібліотекаря Львівської бібліотеки АН УРСР. У липні цього ж року — бібліотекар сектору концентрації, з червня 1950 р. — старший бібліотекар цього підрозділу. У 1953 р. — вчений секретар бібліотеки. 1968–1976 рр. — завідувач відділу обмінного та резервного фондів [39].

працювали ще *Я. В. Роголя* — завідувач сектору і *М. Ф. Бабій* — бібліотекар. З 1969 р. до відділу на посаду бібліотекаря було прийнято *Ю. І. Худяка*, а *М. Ф. Бабій* переведено на посаду старшого бібліотекаря. Таким чином, штат відділу збільшився до чотирьох осіб.

Основними функціями відділу були:

1. Відбір та збереження у резервному фонді дублетної літератури, яка не втратила своєї наукової цінності;
2. Поповнення основних діючих фондів бібліотеки відсутніми виданнями — першими примірниками та лакунами;
3. Книгообмін.

Варто зазначити, що вже в ті часи актуальним було встановлення меж книгообміну для відділів обмінно-резервних фондів та комплектування. Відділ комплектування, очевидно, з часів входження сектору концентрації до його складу, залишив за собою функцію обміну, хоча саме цей процес визначався одним з основних для відділу обмінно-резервних фондів. Дублюваність цих процесів зберігається й досі, і викликає чимало запитань. Цього ж 1969 р. було ухвалено:

1. «Встановити рамки поточного внутрішньосоюзного та поточного міжнародного книгообміну за два останні роки — для відділу комплектування;
2. Встановити рамки внутрішньосоюзного та міжнародного книгообміну — за попередні роки (починаючи з 1967, 1966 і т. д.) для відділу обмінних та резервних фондів» [59].

Слід зауважити, що власне *А. О. Дуркот* звернув увагу на відсутність у відділі виробничих інструкцій та методичних матеріалів, які регламентували б роботу підрозділу, і брав активну участь у їх написанні [58]. Крім того, він здійснив реорганізацію виробничих процесів відділу, ліквідувавши зайві та оптимізувавши і впорядкувавши основні (наприклад, розподіл за алфавітом, за першою буквою і т. д. [45]).

У 60-х рр. у сховищах відділу нагромадилися такі величезні масиви неопрацьованих видань (у 1968 р. — приблизно 100 тис., у 1969 р. — понад 113 тис.) [62], що штат підрозділу був неспроможний за короткий час справитися із сортуванням та відбором літератури. Тому з 1969 р. у бібліотеці відновилися роботи з розбору та опрацювання неосвоєних фондів відділу. На цей раз було залучено більшість працівників інших підрозділів. Акція була

зорганізована з великим розмахом, адже за рік кожен бібліотекар в рамках соціалістичних зобов'язань та за рахунок ущільнення робочого часу повинен був описати не менше 2 тис. др. од. зб.

Кампанія із соцзмаганнями, в основному, була завершена у 1985 р. Автор статті ще мала щастя взяти в ній посильну участь. Звичайно, було опрацьовано і описано величезний масив фонду, однак далеко не всі працівники бібліотеки, залучені до цієї роботи, мали відповідну кваліфікацію (досконале знання правил опису та володіння іноземними мовами, врахування специфіки неосвоєних фондів), а часом і через звичайну халатність, було допущено багато помилок, з якими працівники відділу обмінно-резервних фондів стикатимуться ще довго. Доведеться звиряти «de visu» кожне видання на полиці з карткою-описом, а, можливо, й заново описати фонд згідно з вимогами нової автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи АБІС Алерф.

У 1971 р. з метою вдосконалення критеріїв ретроспективного комплектування діючих фондів, яке часто здійснювалося за формальними ознаками, при відділі комплектування було створено комісію з докомплектування у складі: С. Арсірій, А. Дуркота, Р. Луцика, С. Семенової, П. Захарчишина та Я. Янчака [60]. За результатами відбору комісії з докомплектування (тільки в іншому складі) поповнюються діючі фонди виданнями відділу ОРФ і в наш час.

Комісія з докомплектування мала вноормувати наплив відібраної літератури в основні діючі фонди, адже надходження перших примірників був такий великий, що викликав нарікання працівників відділу опрацювання. Мовляв, вони «не мають можливості опрацювати все те, що нам дає т. Дуркот А. О. як перший примірник. У нього вже є таких 8 000 примірників і він на рік дає по 2 000, яких лише можемо опрацювати» [60].

Водночас адміністрація бібліотеки вимагала: «Ми повинні знати про всі книги, які є в обмінному і резервному фондах. В штабелях книг не повинно бути. Комісія має вирішити, що з тих перших примірників пустити в фонди, а решту треба привести в порядок, щоб при потребі знайти і дати читачеві» [60]. Штабелі вдалося зліквідувати лише після 2000 р., а інформація про фонди відділу недоступна читачам і досі.

Для вдосконалення пошукової системи бібліотеки і з метою покращання системи каталогів відділу було розпочато створення

алфавітного каталогу поповнень основних фондів, який мав стати своєрідним доповненням генерального каталогу ЛНБ, а також окремих каталогів на обмінний та резервний фонди [46], а в рамках як резервного, так і обмінного каталогу мали бути створені окремі алфавітні каталоги на видання «гражданкою» та «латинкою».

За керівництва А. О. Дуркота під час звірки фонду на правильність розміщення вперше було звернено увагу на відсутність книг у сховищі на вул. Театральній. Розпочалося створення контрольної картотеки на книги «гражданкою», передані за обміном в інші бібліотеки або в інші відділи. У картотеці картки розставлялися за топошифрами. Це був своєрідний початок створення топокаталогу на фонди відділу.

У червні 1976 р., після виходу А. О. Дуркота на пенсію, новим завідувачем відділу обмінно-резервних фондів став *Л. В. Галушко*^{*}, вчений секретар бібліотеки з 1975 р.

У 1977–1978 рр. у відділі працювало шестеро працівників, особливо добрим словом хочеться згадати *Р. М. Біганського*^{**}, — поліглот і справжнього знавця книги.

---

^{*} **Галушко Леонід Васильович** [або Галушка, згідно із записом в особистому листку] (1922 – ?). Народився в с. Глушенець Сумської обл. Українець. Випускник Харківського технікуму культпросвітпрацівників (1947–1950) та Харківського державного бібліотечного інституту (1951–1956). Володів російською, українською, німецькою, англійською та польською мовами. Мав великий стаж бібліотечної роботи: в т. ч. старший інспектор з бібліотечної роботи Львівського обласного управління культури; завідувач райбібліотеки № 4; директор наукової бібліотеки Лісотехнічного інституту; завідувач бібліотеки № 23; завідувач відділу комплектування Обласної бібліотеки ім. Я. Галана. У Львівській науковій бібліотеці працював з 1975 р. (вчений секретар бібліотеки), у 1976–1986 рр. — завідувач відділу обмінно-резервних фондів [38].

^{**} **Біганський Роман Михайлович** (1933 р. н., Львів — † 2001 (?), м. Львів). Українець. Випускник Львівського університету (факультет іноземних мов); володів англійською, німецькою, італійською, французькою, польською, російською, чеською, болгарською мовами. У бібліотеці працював (тимчасово) з 1957 р. У 1958 р. — бібліотекар відділу рукописів; 1972 р. — старший бібліотекар відділу рідкісної книги; з 1980 р. — завідувач сектору картографії відділу фондів. Звільнений у 1986 р. за власним бажанням (примусово) [36].

З 1977 р. роботи з виявлення відсутніх книг припинилися. Натомість зросла кількість видань, списаних на макулатуру. Наприклад, у 1978 р. було списано 33 519 од. зб. [49], а в 1979 р. — 28 644 од. зб. [48]. У другій половині 1979 р. у фондах відділу було нагромаджено велику кількість нових видань, які надходили з різних джерел і потребували систематизації, опрацювання, розстановки на полицях у книгосховищах, виявлення лакун та дезидератів. Тому штат відділу було розширено до десяти чоловік та вдосконалено структуру відділу [31], який складався із:

— групи опрацювання та обміну літератури кириличним та латинським шрифтами;

— сектору переінвентаризації та рекаталогізації.

У 1980 р. штат відділу став найбільшим за всю свою історію — 15 чоловік [49]. Крім того для впорядкування фондів відділу на тимчасову роботу було прийнято 160 чоловік.

У зв'язку з тим, що у відділі накопичилась велика кількість іноземної періодики, сектор переінвентаризації та рекаталогізації було реорганізовано в сектор опрацювання іноземної періодики, що більше відповідало завданням відділу на той час.

Не зважаючи на великий обсяг роботи, якісний склад відділу викликав великі застереження. Значною була плінність кадрів, багато працівників мали лише шкільну освіту. Не сприяли покращанню кадрового складу також вкрай важкі умови зберігання фондів відділу, а, отже, і роботи з ними. Треба зазначити, що книгосховища відділу й надалі знаходились у приміщеннях колишніх костьолів, роботи з фондами виконувались лише у літньо-осінній період.

З 1981 р. у штаті відділу відбулися зміни. З ОРФу по переводу у відділ фондів пішла *Л. Д. Мкртчян*. Замість неї сектор очолила *М. Ф. Бабій*. У 1982 р. штат відділу було скорочено до 12 чоловік [50]. Відтоді штат підрозділу поступово скорочувався.

Крім планової роботи, працівники відділу багато часу приділяли сортуванню літератури та підготовці її до опису іншими бібліотекарями у підвалі на вул. Лисенка, 14 для забезпечення кампанії загальнобібліотечного соцзмагання з опису неосвоєних фондів.

З 1986 р. відділ очолила *М. Ф. Бабій**. У тому ж році в підрозділі розпочато звірку фондів на наявність (хоча жодних документальних підтверджень цьому не знайдено, — лише згадки у плані роботи).

У 1988 р. завідувачем відділу було призначено *П. О. Яворського***.

З 1992 р. працівники відділу, згідно з рішенням Президії АН України від 09.09.1992 р., приступили до розподілу фондів відділу на обмінний та резервний [32]. На виконання цього рішення у відділі ОРФ було створено два сектори: сектор обмінних фондів та сектор резервних фондів. Для уніфікації каталогів відділу до підрозділу були переведені два досвідчені спеціалісти: *М. С. Змисла* (з відділу опрацювання) і *Н. М. Мелешко* (з відділу рідкісної книги). Маючи необхідну кваліфікацію, вони zorganizували роботу зі звірки карток алфавітного каталогу відділу з генеральним алфавітним каталогом бібліотеки та його редакцію згідно з загальнобібліотечними вимогами. Таким чином, було започатковано створення бази для подальшого карткового поділу фондів на резервний та обмінний.

Фактичне виокремлення обмінного фонду із загального масиву видань бібліотеки стане можливим лише за умови надання відповідних книгосховищ, які б відповідали специфіці фондів відділу як за їх обсягом, так і за цінністю.

У відділі в різний час працювало багато осіб, які пізніше продовжили свою трудову діяльність в інших структурних підрозділах бібліотеки. Крім вже згаданих, це: *М. Грибовський, Е. Гаглоєва, С. Радомська, С. Калінчук, Ч. Жачек, М. Шапіро, Л. Мкртчян,*

* **Бабій Марія Федорівна** (1933 р. н., с. Вербоваць Косівського р-ну Станіславської обл.). Українка. У 1951–1953 рр. навчалася у Коломийському учительському інституті; у 1964–1966 рр. — у Львівському культурно-світньому технікумі. Володіла російською, польською, німецькою мовами. У бібліотеці з 1960 р. — т. в. о. помічника бібліотекаря; з 1965 р. — бібліотекар відділу ОРФ; 1986–1988 рр. — завідувач відділу ОРФ [35].

** **Яворський Петро Омелянович** (1952 р. н., Львів). Українець. Випускник Львівського поліграфічного інституту ім. І. Федорова. У бібліотеці працював з 1981 р. (відділ фондів); з 1988 р. — завідувач відділу обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування; 1997 р. — завідувач сектору відділу науково-дослідної та інформаційно-довідкової роботи. Звільнився за власним бажанням у 2006 р. [44].

О. Герасим, М. Солдатова, Т. Адамська, М. Адамська, Р. Худоба, Я. Слива, Д. Кузовкін, М. Баб'як, А. Пляшевська, Д. Мельник, Н. Банчик і багато інших.

З 1997 р. і дотепер відділ обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування (сучасна повна назва підрозділу) очолює *В. І. Солук**.

Відділ складається з групи організації обмінних фондів та групи організації резервних фондів та ретроспективного комплектування.

Починаючи з 2003 р., працівники відділу, крім звичних виробничих процесів, які охоплюють комплекс робіт із комплектування, опрацювання, освоєння, зберігання фонду відділу, ведення каталогів і картотек, обміну з партнерами, поповнення діючих фондів, наукової та науково-методичної роботи за напрямками діяльності підрозділу, займаються також розповсюдженням видань ЛННБУ ім. В. Стефаника з науковою, культурно-просвітницькою, благодійною метою (згідно із статтею 25 Закону України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 р.).

У відділі працюють чотири співробітники: головний бібліотекар *М. Кулаєц*, провідні бібліотекарі — *О. Арендар* та *О. Здебська*, бібліотекар 1-ї категорії *С. Гищак*.

Окремо варто зупинитися на характеристиці фонду відділу, надзвичайно цінною складовою частиною львівської книгозбірні. Він становить досить вагому частку, — налічує до 2 млн. др. од. зб.

Структура видань, що входять до складу фондів відділу, зумовлена історією та умовами їх формування. Фонди вражають своїм розмаїттям, серед них переважають видання ХІХ — початку ХХ ст. Мовна різноманітність фондів, зумовлена їх хронологічними рамками, ставить певні вимоги до освітнього рівня працівників відділу. Це і романська група, і слов'янські мови (в основному польська), і рідковживані: латинська, грузинська, китайська, арабська чи ідиш. Однак особливо цінною і цікавою для дослідників становить проблема визначення походження кожного видання. Тобто, його приналежність у минулому до тієї чи іншої збірки, бібліотеки, приватної колекції і т. д.

* **Віра Іванівна Солук** (1959 р. н.). Українка. Закінчила Львівський державний університет ім. І. Франка, філологічний факультет, слов'янське відділення. Володіє польською, болгарською, англійською мовами. У бібліотеці працює з 1982 р. [33].

Як вказують дослідження, які провели працівники відділу, лише на базі незначної частини фондів відділу, а саме — книгосховища на пл. Соборній, 3а («Костьол бернардинів»), у збірці представлені видання з-понад 500 різноманітних колекцій. Це видання, які належали до бібліотек навчальних закладів різних рівнів; книгозбірні церков, костьолів, монастирів; різних організацій як суспільно-політичного, так і військового чи військово-патріотичного спрямування; товариств та гуртків за інтересами, які відрізнялися як своїм спрямуванням, так і національним складом своїх членів; різних публічних бібліотек, читалень, книгарень, випозичалень, видавництв і т. д.

Наведемо список лише деяких з них:

- книгозбірня «Студіон» у Львові;
- книгозбірня Ставропігійського Інститута;
- бібліотека Товариства «Просвіта» у Львові;
- Бібліотека Просвітного кружка Української Бригади;
- Бібліотека [Наукового Товариства]* ім. Шевченка у Львові;
- Бібліотека Інститута «Народний Дім» у Львові;
- «Ateneum» Lwów;
- Wypożyczalnia książek «Wiedza»;
- Wyższa Szkoła dla Handlu Zagranicznego we Lwowie;
- С. К. Bibliotheca Universitatis Leopoliensis;
- Schüler Bibliothek des K.K. II Obergymn.;
- Biblioteka С. К. Wyższej Szkoły realnej we Lwowie;
- Zakłady Wychowawczo-naukowe im. Zofii Strzałkowskiej;
- Бібліотека гімназії с.с. Василянок;
- Бібліотека Греко-католицької Духовної Семінарії у Львові;
- Бібліотека Марійського Товариства Пань у Львові;
- Українська військова читальня в Чеських Будийовцах;
- Редакція «Дѣла» у Львові;
- Ex. Bibliotheca Seminarii Germanici С. К. Universitatis Leopoliensis;
- Librairie et magasin de Musique Charles Wild a Leopold;
- Культурно-Просвітницький Кружок Бібліотеки У.В.Т. Йозефів і т. д.

* Так на штампі.

Серед приватних книгозбірень згадаємо бібліотеки Андрея Шептицького, І. Старосольського, Євстахії Тушинської, Омеляна Огоновського, Олександра Барвінського, проф. Івана Туркевича; Biblioteka Andrzeja Hr. Fredry. Beńkowa Wiśnia (Бібліотека гр. Ан. Фредра. Бенькова Вишня); Księgozbiór Okieński Cieńskiego (Окенська книгозбірня Ценського); Biblioteka J.W.D. Poturzycka / Biblioteka W. D. Poturzycka (Бібліотека Потолицька Дідушицьких); Biblioteka Arcybiskupa Teodorowicza (Бібліотека Архієпископа Теодоровича); Biblioteka Chrzanowskich Moraczyn (Бібліотека Хшановських Морачин); Biblioteki Mieczysława, Wandy i Gwalberta Pawlikowskich (Бібліотеки Мечислава, Ванди і Гвальберта Павліковських); Wandy Lubomirskiej (Ванди Любомирської); Ludwiki z hr. Zamojskich Rozwadowska (Людвіки Розвадовської з дому гр. Замойських); Archivum et Bibliotheca Familiae (Barwiński) — архів і бібліотека родини Барвінських; Charles Bozenta Chłapowski (Чарльз Божента Хлаповський); Katz Abraham. Lwów (Катц Абрагам. Львів) і т. д.

Все це багатство зберігається у двох книгосховищах — костьолах: єзуїтів та бернардинів, в яких через брак елементарних побутових умов (в першу чергу опалення) роботи виконуються лише у літньо-осінній період. Звичайно, умови зберігання там не найгірші: більш-менш стабільна температура, сухо, стелажі дерев'яні (попередньо оброблені спеціальними розчинами) — відіграють свою позитивну роль. Однак, стан покрівлі в костьолі єзуїтів після кількох буревіїв викликає серйозні побоювання щодо перспектив зберігання у ньому фондів.

Звичайно, вирішення проблеми надання належного приміщення для зберігання такого національного надбання не лежить у компетенції лише адміністрації бібліотеки. Своє слово має сказати перш за все місцева влада різного рівня, представники якої так полюбляють оглядати книгосховище в костьолі єзуїтів.

Наявність сховищ з відповідними умовами для цілорічної роботи, належне зберігання фондів, успішна кадрова політика, якісне забезпечення сучасним технічним обладнанням, без сумніву, створять перспективи для подальшого розвитку відділу обмінно-резервного фонду та забезпечить йому гідне місце у структурі бібліотеки в цілому.

1. Акт передачі музею Театрального мистецтва у Києві театральних фотографій та афіш від 30.10.1946 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 99-а. — 3 арк.
2. Акт про передачу видань до кабінету марксизму-ленінізму від 17.12.1951 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 346. — Арк. 1.
3. Бібліотеки на західноукраїнських землях XVIII–XX ст. : доп. та повідомл. другої наук. конф., Львів, 29-30 жовт. 2004 р. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. — Львів, 2006. — 204 с.
4. Відомості про роботу бібліотеки за 1959 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 822. — Арк. 12.
5. *Головата Л.* Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. 1940–2005 : історичний нарис / *Лариса Головата* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. пр.]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 144-174.
6. ДАЛО. — Ф. 1597, оп. 1, од. зб. 9. — Арк. 1.
7. Довідки про роботу бібліотеки ... за 1949 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 212. — Арк. 2-13.
8. Довідки про роботу бібліотеки за 1968 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1440. — Арк. 3-5.
9. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної Бібліотеки імені В. І. Вернадського (1941–1964) / *Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко.* — Київ : Наук. думка, 2003. — С. 155, 159/160, 269.
10. Звіт відділу концентрації про роботу за 1939 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1. — Арк. 27.
11. Звіт відділу концентрації про роботу за 1-й кв. 1941 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 52-а. — Арк. 1-3.
12. Звіт про роботу бібліотеки за 1939 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1. — 54 арк.
13. Звіт про роботу бібліотеки за 1940 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 8. — Арк. 6.
14. Звіт про роботу бібліотеки за 1946 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 90. — Арк. 24.
15. Звіт про роботу бібліотеки за 1951 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 345. — Арк. 1-4.
16. Звіт про роботу бібліотеки за 1952 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 371. — Арк. 39-42.
17. Звіт про роботу бібліотеки за 1961 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 939. — Арк. 37-39.
18. Звіт про роботу відділу обміну та концентрації за 1949 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 243. — Арк. 3.

19. Звіт про роботу сектора концентрації за 1951 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 332. — Арк. 6.
20. Звіт про роботу сектора обміну та резервних фондів за 1961 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 974. — Арк. 7.
21. Звіт про роботу сектора обміну та резервних фондів за 1962 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1034. — Арк. 5.
22. Звіт про роботу сектора обміну та резервних фондів за 1963 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1098. — Арк. 13.
23. *Кусий Л.* Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953) / *Леся Кусий* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. пр.]. — Львів, 2008. — Вип. 1 (16). — С. 399-425.
24. *Кусий Л.* «Спецфонд» Львівської філії бібліотеки АН УРСР: початки організації (1940–1941) / *Леся Кусий* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. пр.]. — Львів, 2007. — Вип. 15. — С. 368-378.
25. Лист директора Львівської бібліотеки АН УРСР уповноваженому Президії Академії Наук про знищення релігійної літератури № 1504 від 02.12.1949 р. // Культурне життя в Україні: Західні землі. — Т. II : 1953–1966 рр. / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 1996. — С. 847.
26. Місячні звіти про роботу відділу комплектування за 1940 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 10. — Арк. 1.
27. Накази директора по бібліотеці. Наказ № 74 від 13.09.1940 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2. — Арк. 109.
28. Накази директора по бібліотеці за 1941 р. Наказ № 200 від 22.03.1941 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 42. — Арк. 53.
29. Накази по бібліотеці за 1948 р. Наказ № 263 від 01.11.1948 р. «Про виконання наказу уповноваженого Львівських Установ АН УРСР т. Дудняка» згідно з постановою Львівського обкому КП(б)У // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 158. — Арк. 279.
30. Накази директора по бібліотеці за 1950 р. Наказ № 70 від 16.03.1950 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 261. — Арк. 86.
31. Накази директора по бібліотеці за 1979 р. Наказ № 313 від 03.12.1979 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2286, ч. 3. — Арк. 72.
32. Накази директора по бібліотеці за 1992 р. Наказ № 376-а від 21.09.1992 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2769, ч. 3. — Арк. 116.
33. Накази директора по бібліотеці за 1997 р. Наказ № 135-к від 03.11.1997 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2904. — Арк. 133.
34. Нумерний каталог книжок, висланих в ПНР в 1946 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 99. — 51 арк.

35. Особова справа М. Ф. Бабій // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 243. — Арк. 1-61.
36. Особова справа Р. М. Біганського // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 243. — Арк. 248-262.
37. Особова справа В. Л. Вулаха // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 140. — Арк. 299-321.
38. Особова справа Л. В. Галушко // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 245. — Арк. 127-143.
39. Особова справа А. О. Дуркота // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 249. — Арк. 90-108.
40. Особова справа З. І. Курчаби // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 154. — Арк. 68-91.
41. Особова справа В. А. Ольшевича // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 161. — Арк. 119.
42. Особова справа О. Л. Пташека // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 164. — Арк. 133-139.
43. Особова справа Я. В. Рогалі // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 266. — Арк. 201-216.
44. Особова справа П. О. Яворського // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. [без №]. — Арк. 190-225.
45. План відділу обмінно-резервних фондів за 1972 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1753. — Арк. 16.
46. План / Звіт відділу обмінного і резервного фондів за 1971 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1704. — Арк. 10-12.
47. План / Звіт відділу обмінного і резервного фондів за 1978 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2254. — Арк. 21.
48. План / Звіт відділу обмінного і резервного фондів за 1979 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2297. — Арк. 28.
49. План / Звіт відділу обмінного і резервного фондів за 1980 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2328. — Арк. 140.
50. План / Звіт відділу обмінного і резервного фондів за 1982 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2415. — Арк. 3.
51. План наукової роботи Львівського Філіалу бібліотеки АН УРСР на 1947 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 119. — Арк. 9.
52. План роботи відділу обміну та концентрації на 1949 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 242/243.
53. План роботи Львів[ського] Філіалу бібліотеки АН УРСР на 1947–1950 рр. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 120.
54. Плани роботи бібліотеки на 1941 р. Пункти 5-7 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 44. — Арк. 1-2.

55. Положення про відділ обміну та концентрації // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 241. — Арк. 1-2.
56. Положення про комплектування загального книгосховища, відділів та кабінетів бібліотеки за 1940 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 4. — 6 арк.
57. Протоколи виробничих нарад за 1950 р. Протокол № 7 від 18.07.1950 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 265. — Арк. 27-28.
58. Протоколи виробничих нарад за 1951 р. Протокол № 4 від 02.06.1951 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 328. — Арк. 22.
59. Протоколи виробничих нарад за 1969 р. Протокол № 7 від 14.11.1969 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1524. — Арк. 33, 34.
60. Протоколи виробничих нарад за 1971 р. Протокол № 7 від 02.11.1971 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1677. — Арк. 22, 23.
61. Протоколи засідання Президії АН УРСР, протокол № 10 від 21.06.1946 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 83. — Арк. 2.
62. Протоколи нарад при директорі. Наукова нарада ... від 17.02.1951 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 327. — Арк. 1-2.
63. Річний звіт відділу обмінного і резервного фондів за 1970 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1641. — Арк. 13.
64. Річний звіт про роботу бібліотеки за 1956 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 623. — Арк. 5.
65. Річний звіт про роботу Філіалу за 1944 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 77. — Арк. 1, 9.
66. Річний план роботи бібліотеки на 1951 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 326. — Арк. 2.
67. Річний звіт сектора обмінного і резервного фонду за 1963 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1098. — Арк. 5.
68. Річний звіт сектора обмінного і резервного фонду за 1964 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1164. — Арк. 4.
69. Список книг, які були втрачені в період Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.), складений в 1945 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 79-а. — 21 арк.
70. *Matwijów M. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946 / Maciej Matwijów.* — Wrocław : T-wo przyjaciół Ossolineum, 2003. — 350 s.